

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه ادبیات عرب

مدایح نبوی در عصر انحطاط

از:

محمدرضا امیدوار

استاد راهنما:

دکتر رحمت پورمحمد

استاد مشاور:

دکتر سید اسماعیل حسینی

شهریور ۱۳۹۲

بهترین تقدیم ها

ارزانی شهدای روستای گل دشت از توابع شهرستان رودسر که دعای

خیرشان پشتیوانه ای برای ما، در تمامی مراحل زندگی است.

و تقدیم به پدر (زنده یاد) و مادر عزیزم و همسر مهربانم که هموار در

فراز و نشیب زندگی همراه و همسفرم بوده اند.

و تقدیم به فرزندانم مبینا و امیر محمد

سپاس گزاری:

سپاس باد خداوند متان را که با عنایت بی دریغش یاریم فرمود تا این پایان نامه را به سرانجام برسانم.

از استاد بزرگوارم جناب آقای دکتر پور محمد که همواره در تمامی مراحل اجرای پایان نامه، با راهنمایی های ارزنده ی خود بنده را یاری فرمودند، صمیمانه سپاس گزارم.

از استاد گرانقدر جناب آقای دکتر حسینی که پیوسته بنده را، در امر تدوین و دیگر امور از مساعدت و مشاورت خویش، بهره مند ساختند، بی نهایت سپاسگزارم.

از خداوند متعال برای تمامی اساتید محترم گروه که در جهت اعتلا و شکوفایی علمی و معنوی بنده، زحمات گران قدری را متحمل شدند، توفیقات روزافزون مسئلت می کنم.

و از زحمات استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر هاشملو که همیشه سنگ صبورم بودند بسیار متشکرم.

از همسر مهربان و صبورم که در نگارش و ویرایش پایان نامه یاریگرم بود، متشکرم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه.....
فصل اول: مدح در دوره جاهلی	
۵.....	مدح چیست.....
۵.....	مدح دوره جاهلی چند نوع است.....
۵.....	فرق بین مدح و رثاء.....
۶.....	شرح نابغه ذبیانی.....
۸.....	شخصیت زهیر.....
۸.....	شعر زهیر در اصطلاح جامعه.....
۹.....	مدح زهیر.....
۱۰.....	معانی و خصوصیت مدح زهیر.....
۱۰.....	خلاصه ای از ویژگی های شعر و مدح زهیر.....
فصل دوم: پرتوی از مدایح نبوی	
۱۴.....	سیری کوتاه در زندگی پیامبر(ص).....
۱۴.....	مدایح نبوی.....
۱۵.....	مشهورترین مدایح نبوی عربی.....
۱۶.....	رابطه بدیعیات و مدایح نبوی.....
۱۷.....	گذری بر تاریخچه مدایح نبوی.....
۱۷.....	نخستین کسانی که پیامبر را ستوده اند.....
۱۸.....	نگاهی به مدایح نبوی در ادبیات فارسی.....
۱۹.....	پیدایش مدح و ستایش نبوی.....
۲۰.....	اولین مداحان پیامبر(ص).....

۲۲انواع مدح پیامبر (ص)
۲۲مدح آگاهانه توسط شاعران متعهد
۲۳ابوطالب
۲۵مدح عاطفی - آنی
۲۵مدح مصلحت آمیز
۲۶زندگی اعشی اکبر
۲۶فن شعر اعشی
۲۷آثار اعشی
۲۸قصیده های اعشی در مدح پیامبر(ص)
۲۹لبیدبن ربیعہ بن مالک
۳۰عصر صدر اسلام از ظهور اسلام تا ۱۳۲ هجری
۳۰شعر در عصر صدراسلام
۳۱اغراض و فنون شعر در صدراسلام
۳۲خصایص شعر در صدر اسلام
۳۲مخضرم
۳۳حسابن ثابت
۳۳عبدالله بن رواحه
۳۷زندگی کعب بن زهیر
۳۸مدح کعب
۳۸هنر شاعری کعب
۳۹شرحی در مورد قصیده «بانت سعار»
۳۹شرح زندگلی ابوطالب
۴۰حمایت ابوطالب از پیامبر(ص)

۴۰ مدائح نبوی ابوطالب

فصل سوم: مدلول واژه انحطاط

۴۳ دیدگاه نوین عربی

۴۶ جهت گیری های خاورشناسانه نوین

۴۸ تعیین حد و حدود دوره مملوکی

۵۱ خلاصه ای از تاریخ ممالیک

۵۳ دیدگاه های عرب و خاورشناسان

۵۴ جنبش تالیف و تصنیف

۵۴ ادیبان برجسته این دوره در زمینه نثر

۵۵ در زمینه تالیف واژه نامه ها

۵۵ نگاهی به تاریخ معاصر

۵۶ نگاهی به پیش از حکومت ممالیک

۵۷ علل سقوط ایوبیان

۵۸ ظهور ممالیک

۵۸ حکومت و جامعه در عصر مملوکی

۶۰ وضعیت فرهنگی در دوره ممالیک

۶۱ ادبیات در دوره ی مملوکی

۶۲ شعر در عصر ترکی

۶۲ ویژگی های شعر در این دوره

۶۳ نثر در دوره ممالیک

۶۴ احوال اجتماعی

فصل چهارم: بوعصیری، زندگی و آثارش

۶۶ مراحل زندگی بوعصیری

۶۷	شخصیت بوصیری
۶۸	ویژگی های سبک بوصیری
۷۱	مدایح نبوی بوصیری
۷۵	اهل بیت
۷۶	کربلا
۷۶	حدیث کساء
۷۸	مؤدت اهل بیت (ع)
۷۸	البرده
۷۸	قصیده برده
۸۰	انگیزه سرودن برده
۸۰	شهرت برده
۸۲	شرح های عربی برده
۸۲	شرح های فارسی برده
۸۳	شرح های چاپی برده به فارسی در دسترس
۸۴	ترجمه های فارسی برده
۸۵	برده در عرصه هنر
۸۶	ترجمه برده به دیگر زبانها
۸۶	مخالفان برده
۸۷	تاثیر برده از آثار پیش از خود
۸۹	تاثیر برده بر آثار پس از خود
۹۰	بررسی سه اثر چاپی مربوط به برده
۹۱	متن قصیده برده
۹۱	در غزل پیامبر (ص)

۹۱	در بیم دادن از هوای نفس.....
۹۲	در ستایش رسول اکرم (ص).....
۹۳	درباره تولد آن حضرت (ص).....
۹۴	درباره معجزات پیامبر (ص).....
۹۵	در سخن از قرآن کریم.....
۹۶	در بیان معراج پیامبر گرامی (ص).....
۹۶	در سخن از جنگ ها و مجاهدات رسول اکرم (ص).....
۹۷	در توسل و شفاعت خواهی آن حضرت (ص).....
۹۸	در مناجات آن حضرت (ص).....
۹۹	بوصیری و تقلید از پیشینیان.....
۹۹	الفاظ و ترکیب ها در برده.....
۱۰۰	تاثیر قرآن و حدیث بر قصیده برده.....
۱۰۲	وزن و قافیه قصیده برده.....
۱۰۲	بررسی نقش خیال در قصیده برده.....
۱۰۳	نقش عاطفه در برده.....
۱۰۳	صاحب شرف الدین انصاری.....
۱۰۵	آثار او.....
۱۰۶	شاب الظریف.....
۱۰۷	آثار او.....
۱۰۸	اغراض شعری اش.....

فصل پنجم: مقایسه جایگاه مدح در دوره انحطاط و معاصر

۱۱۰	فن مدح.....
۱۱۱	مدایح نبوی.....

۱۱۲	موضوع اسلام و پیامبر(ص) نسبت به مدایح
۱۱۳	مدایح نبوی در عصر انحطاط
۱۱۴	مدایح نبوی در عصر نهضت
۱۱۴	جایگاه مدایح نبوی در دوره انحطاط و معاصر
۱۱۷	مقایسه مضمون مدایح نبوی در دوره حاضر و انحطاط
۱۲۱	مقایسه ساختار مدایح نبوی و اسلوب شعری آن در این دو دوره
۱۲۴	اهداف و اغراض مدایح نبوی در این دو دوره
۱۲۶	نتیجه
۱۲۸	منابع و مآخذ

چکیده:

مدایح نبوی در عصر انحطاط

محمد رضا امیدوار

فن مدح نبوی همانند هر فن شعری دیگر، مراحل مختلفی را طی کرده و فراز و نشیب‌های متعددی را پشت سر گذاشته است. این فن به وسیله شاعران بزرگی چون کعب بن زهیر و حسان بن ثابت پایه گذاری شد و با الهام گرفتن از قرآن کریم و سنت نبوی به حیات خود ادامه داد.

در دوره انحطاط (مغول، ممالیک و عثمانی ها) به دلایل مختلف سیاسی، اجتماعی و دینی و مذهبی، دوران شکوفایی این فن شعری فرا می رسد و باطبع آزمایی شاعران برجسته ای چون بوصیری، صفی الدین حلّی و ابن نباته مصری و ... به اوج خود می رسد و به صورت یک فن شعری مستقل با ساختار و ویژگی های خاص خود در می آید؛ در دوره معاصر نیز به لطف شاعرانی چون محمود سامی البارودی، احمد شوقی و ... با رویکردی جدید ادامه پیدا می کند. در این پایان نامه ضمن اشاره به شروع مدح در دوره های مختلف به بررسی شخصیت‌های بزرگی که پیامبر اسلام (ص) را در دوره انحطاط مدح کرده‌اند پرداخته شده است . یکی از آن شخصیت‌ها، جناب بوصیری می‌باشد.

وی توانسته است کتاب‌های تورات و انجیل و تعداد زیادی از کتاب‌های یهود و نصاری را مطالعه کند و به آن‌ها انس گیرد ولی آنچه را که در آن‌ها یافت که با عقاید اسلامی مخالف بود در نگارش تعلیقات آن قصاید، آن‌ها را رد نمود. با توجه به این اوصاف به اسلام علاقمند بود و درخشان‌ترین فصل اشعارش، مدایح نبوی است.

و باید اضافه نمود که در این دوره حرکت فکری برجسته‌ای پیرامون تالیف کتاب‌های وزین و جامع در فنون مختلف صورت پذیرفت که آثار فراوانی از آن‌ها در زمینه‌های لغت، نحو، ادبیات و ... در دست است، البته این رشد شگفت‌انگیز را نه به حکومت‌ها بلکه باید به تلاش عاشقانه اهل علم وابسته دانست که از نظر معیشتی از پایین‌ترین طبقات اجتماعی بودند.

کلید واژه ها: مدایح نبوی، محمد(ص)، شعر مدحی، عصر انحطاط، بوصیری

Abstract

Poem of Praise in the Era of Decadence of Arabic Literature Mohammadreza Omidvar

The prophetic praise technique is going to different stages as each other poem technique and it's passing from various ups and downs. This technique is found by great poets as Kaeb-ebn Zahiry and Hasan-ebn Sabat and it's continue to self life with inspire from quran and prophetic tradition. In the period of decline (mogul, countries and ottomans) is befall to efflorescence period of this poem technique for different reasons political, social, religion and it's peak with poetic gift personage poets such as Busiry, safyaddin Hely and Elon Nabate Mesry and ... etc. and it is independent poet technique with structure and special feature; in the period contemporary will also continue with new approach to kindness poets as Mahmud Sami Albarady, Ahmad Shogy and ... etc. in this thesis, it is accomplished to consider of great personalities that they praises Islam prophet (praise and greeting to God) in the period of decline in addition to reference begin praise in different periods. The one of personalities is Mr, Busiry. He could study the books of old testament, gospel, and many of books from the jews and Nazarene and he become familiar to them but he found something on them than it was opposed with Islamic believes, he rejected them in writing longing on its elegies. With regarding to these descriptions. He was interested to Islam and the most bright his poems unit is prophetic praises.

And it is necessary to add that in this period, the prominent mental acting about compilation of influence and comprehensive books realized in different techniques than many of works from them is exist in outlines words, syntax, literature, and ... so on, of course this growth should depend on effort amorous scientists, not to governments which they were lowest social classes from point of livelihood.

Key words: The prophetic praises, Mohammad (praise and greeting to God), Praise poem, The period of decline, Busiry.

مقدمه

الحمد لله رب العالمين و سلام على نبينا و سيدنا و مولانا محمد (ص) الذي قال فيه تعالى في محكم كتابه
«إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ»^۱

مدح یکی از موضوعات مهمی است که در اشعار عربی در طی عصرهای گذشته حتی تا امروز نفوذ کرده است. اولین بار که مدح را نزد عرب مشاهیر ده می کنیم ، می بینیم که عرب ها از جوانمردی و شجاعت‌های پهلوانان خود صحبت می کردند و آنها را مدح می گفتند و حتی نزد پیامبر (ص) می آمدند و او را مدح می گفتند و از محبت و معجزات و از اخلاق حسنه او صحبت می کردند و معتقد بودند که او مثل کامل و اعلی است.

این مدیحه سرایی پیامبر سال ها گذشت تا به عصر مملوکی رسید و شاعران مملوکی با مهارت خاص این غرض شعری را دنبال کردند تا این که یکی از اغراض شعری آنها شد. بنده این موضوع را با مشورت و رایزنی و پیشنهاد استاد فاضلیم جناب آقای دکتر پورمحمد و با تشویق جناب آقای دکتر حسینی انتخاب کردم تا بتوانم قدمی در این راه برداشته باشم.

در این بررسی بیشتر به عصر مملوکی تکیه کردم تا عصر عثمانی . چون مدح پیامبر (ص) در این عصر بسیار گسترش یافت و آثارش نسبت به دوره های قبل خیلی بیشتر شد . و در این دوره یک فن مستقل نمایان شد. که دارای اصول و قاعده خاصی می باشد. باید گفت در این عصر اکثر شاعران به مدح رسول الله (ص) پرداخته اند.

پایان نامه ام را به ۵ فصل تقسیم کرده ام:

فصل اول در مورد مدیحه سرایی در شعر جاهلی : در این دوره به انگیزه های مدح پرداخته شده است که شاعران این دوره به دلیل عوامل مادی و معنوی توانسته اند بزرگان و رؤسای قبایل خود و دیگر قبایل را مدح کنند.

فصل دوم: در این فصل به مشهورترین مدایح نبوی و تاریخچه آن، اولین مداحان پیامبر (ص)، انگیزه و هدف از مدح پیامبر (ص)، مدح آگاهانه و عالمانه شاعران متعهد و تقسیمات مدح به آنی و مصلحت آمیز، بررسی برخی از ویژگی‌های شعری شعرای مدیحه سرا پرداختیم.

فصل سوم: در این فصل در مورد کلمه انحطاط و عوامل فرهنگی و محیطی و همچنین علل و عواملی که شاعران را به سرودن اشعار مدحی ترقیب نمود پرداخته شده است.

فصل چهارم: به شخصیت بوصیری که الهام گرفته از اسلام و انسانیت، ویژگی سبک بوصیری که تکیه گاه اصلی وی در اشعارش طبع سلیم اوست، قصیده برده و انگیزه سرودن آن و همچنین به عرصه هنری برده پرداخته شده است.

فصل پنجم: به مقایسه جایگاه مدح در دوره انحطاط و معاصر و به مقایسه مضمون مدایح نبوی در این دو دوره، ساختار و اسلوب شعری و همچنین به اهداف و اغراض شعری در این دو دوره پرداخته شده است.

فصل اول:

مدح در دوره جاهلی

شعر جاهلی در بادیه های نجد و حجاز و سرزمین های پیوسته به آنها در شمال جزیره العرب پدید آمد و رشد کرد. بادیه چونان مدرسه ای بود که شاعران جاهلی در آن پرورش می یافتند. بادیه همواره مهبط الهام شعر بود، احساس را رقیق و دل را صفا می بخشید و شعر را در آن مقامی رفیع بود و تأثیری بسزا داشت . شعر ترجمان احساسات افراد و زبان قبیله و طومار اخبار و سرگذشت های آن بود.

الهام شعری در نزد اعراب قدیم مقامی ارجمند داشت. اعراب معتقد بودند که هر شاعری را شیطانی است که شعرش را به او الهام می کند . از این رو شاعر را در اجتماع منزلتی رفیع بود . " نولدکه " می گوید: شاعر پیامبر قبیله و پیشوای آن در زمان صلح و قهرمان آن در زمان جنگ بود . به هنگام جستجو از چراگاه ها با او رای می زدند و تنها به فرمان او خیمه ها را بر پا می کردند یا کوچ می نمودند، و او بود که خیل تشنگان را در یافتن آب مدد می کرد!

مقام شاعر برتر از خطیب بود و تأثیرش بیشتر از او. زیرا شعر بیشتر از نثر در خاطره ها جای می گزیند و روایت آن، زبان را آسان تر است، قدرت شاعر گاه از رئیس قبیله هم فراتر می رفت قبیله در پرتو الهام شاعر راه صواب می یافت و در مشکلات امور قضایی یا معظلات دیگر اجتماعی دست به دامان شاعر می زدند. سخنش بالاتر از هر سخنی بود و گفتارش از نوک سنان گذارنده تر و حکمش از حکم شرع نافذتر بود.

گاه شاعر با یک بیت بر شأن و رتبت قبیله ای می افزود یا از آن می کاست. هر قبیله ای می کوشید حتی پیش از داشتن پیشوا و خطیب شاعری داشته باشد و چون در قبیله شاعری پدید می آمد جشن ها می گرفتند و مهمانی ها می دادند و قبایل دیگر به دیدارشان می آمدند^۲. موضوعات شعر جاهلی مولد زندگی شاعر و احوال طبیعی و اجتماعی او بود. مشهورترین این موضوعات وصف، مدح، رثا، هجاء، فخر و غزل، زهد و حکمت بود.

چون مبحث موضوع ما در مورد مدح می باشد از دیگر موضوعات خودداری نموده و به موضوع مدح می

پردازیم.

۱- تاریخ ادبیات زبان عربی- حنا الفاخوری- ترجمه عبدالحمید آیتی- تهران: توس ۱۳۶۱. ص ۴۰. مبحث شعر جاهلی.
۲- تاریخ ادبیات زبان عربی- حنا الفاخوری- ترجمه عبدالحمید آیتی- تهران: توس ۱۳۶۱. ص ۴۰-۴۱. مبحث شعر جاهلی.

۱-۱-مدح چیست؟

شاعر قبیله، زبان قبیله بود. گاه زبان به ستایش سروران و دلبران قبیله ی خود می گشود. گاه نیز به ستایش دیگر افراد هر گاه از آنها کاری بزرگ یا عملی خیر سر زده بود، هر چند از مردم دیگر قبایل باشند. مدح در فرهنگ شاعر بدوی بابتی مستقل بود و موضوع آن ذکر فضایل و مفاخر عصر جاهلی بود. مدح و ثنای سادات قبیله و پهلوانان میدان کار زار و گاه هم مدح بیگانه ای که درباره شاعر نیکی کرده و یا چیزی به وی داده است^۱.

در واقع در زمان جاهلی موضوع مدح، مفاخر و فضایل زمان جاهلیت است و در قسمت بیشتر آن از کسب مال و تقرب به بزرگان دور بوده بلکه منظور از آن اظهار محبت و سپاسگذاری و تحسین و اعجاب از ممدوح می باشد^۲.

۱-۲-مدح دوره ی جاهلی بر چند نوع است؟ اول مدح برای سپاس و خوش آیندی که اغلب خاص

اهل بادیه بود. نظیر مدح امرؤالقیس و زهیر بن ابی سلمی.

دوم مدح برای کسب، که اغلب خاص شاعران شهری و شاعرانی بود که به شهرها تر دد داشتند نظیر نابغه واعشی، در مقابل مدح، هجو وجود داشت در هجو شاعران جاهلی عیوب اخلاقی را هجو می کردند نه عیوب جسمانی را، وانگهی اغلب هجو قبیله ای معمول بود تا هجو شخصی.

مدح در واقع مدح اخلاقی و فضایل اخلاقی بود و قبیله به خود می بالد که از طرف شاعری مو رد مدح قرار گرفته است^۳.

۱-۲-۱-فرق بین مدح و رثاء: در گذشته در مورد مدح توضیح داده شد. ولی رثاء نوعی از مدح است

که توصیف از مناقب کشتگان میدان جنگ و دعوت و ترغیب قبیله به گرفتن خون شهیدان معرکه و یا

۱- تاریخ ادبیات زبان عربی - حنا الفاخوری - ترجمه عبدالحمید آیتی - تهران: توس ۱۳۶۱. ص ۴۲.

۲- تاریخ ادبیات عربی - استاد احمد ترجیانیزاده - تاپش - تبریز - ناشر: دانشگاه ازاد اسلامی واحد تبریز. ۱۳۷۲. ه - ش. ص

۲۹.

۳- تاریخ ادبیات عربی - دکتر اکبر بهروز - انتشارات دانشگاه تبریز - ص ۴۷-۴۸.

مردگان بیگانه که حقی برگردن شاعر داشته اند. رثاء نیز از مقاصد اصلی شعر است و ماده آن همان صفات و خصال پسندیده آن زمان بوده است.

رثاء در واقع مدح مرده است. شاعران جاهلی خصلتی را که مایه فخر بود در مرثیه می آوردند. «آنچه به نظر می رسد این است که همه فنون شعری در شعر جاهلی در سادگی معانی و عدم تکلف در مضمون تراشیده بود. زیرا زندگانی عرب بادیه نشین یک زندگی ساده و عشایری بود و اثر تمدن و حضارت و شهرگری به هیچوجه در آن نمودار نیست.»^۱

باید گفت مدح که در زمان جاهلیت شروع شد رنگ و بوی تکسب نیز به خود گرفت و گاهی از آن صداقت و آراستگی بیرون می رفت و برای کسب مال سروده می شد. یکی از شاعرانی که در این زمینه گام هایی برداشته نابغه زیبایی است.

شرح زندگی نابغه ی ذبیانی

زندگی: ابوامامه زیاد بن معاویه الذبیانی به خاطر فراوانی شعر و نبوغ و برتری در آن به نابغه شهرت یافت. نابغه نخست به دربار حیره پیوست و به دربار عمر بن هند رفت و او را مدح کرد. او تا سال ۵۸۰ که در دربار حیره بود به روایت ابن قتیبه معزز و مکرم می زیست. آنگاه به دربار غسانیان پیوست و شاهان آن سلسله را نیز مدح گفت:

بنظر می رسد که پایه های مدح در زمان جاهلی که بر اساس سادگی شروع شده بود بوسیله نابغه ذبیانی خدشه دار می شود و به سمت و سوی تکسب مال ورزی می رود.^۲

مشهورترین قصائد او بایه ای است با این مطلع: در مدح عمر و بن الحارث الاصرغر ششمین پادشاه سلسله غسانیان.

كَلْبِنِي لَهْم يَا امِيْمَةٌ ناصِبٌ و لَيْلٌ اَقَاسِيَه بَطِيءٌ الْكَمَوَاكِبِ

«ای امیمه مرا با این غم و رنج و این شی که ستارگانش این چنین آهسته سیر می کنند واگذار.»
یا در مدح ابو قابوس پادشاه حیره مدح گفته است.

۱- اکبر بهروز، پیشین ص ۴۹.

۲- فاخوری، حنا، تاریخ ادبیات زبان عربی- ترجمه عبدالحمید آیتی، تهران، توس ۱۳۶۱، ص ۹۵-۹۶.

مهلوك و اخوان اذا ما اتيتهم أحكم فنى اموالهم و أقرب

كفعلك فى قوم أراك اصطنعتهم ولم ترهم فى شكر ذلك أذنبوا

پادشاهان و برادرانی که چون نزدشان رفتم مرا در اموالشان حاکم کردند و مقرب خود ساختند . «مانند رفتار تو با قومى که مى بینم آنان را بر گزیده ای پس آنان را در سپاسگزاری در برابر خدمت گناه کار نمى بینى»^۱.

نابغه از اشراف زیبان بود اما چون شعر را وسیله کسب و در آمد قرار داد، تا اندازه ای از منزلت خود کاست.

نابغه کسی است که برای نخستین بار باب تکسب را در شعر گشود و شعر را در بند و زیون ساخت. زیرا پیش از نابغه شاعران عرب مدیحه سرایی نمى کردند مگر آنکه در برابر خدمتی سپاس گویند. او شعر را به عنوان حرفه ای جهت تملق گویی و خواهندگی اختیار کرد. و این امر باعث شد که شعر از صورت هدف به صورت وسیله در آمده و در نتیجه بسیاری از شاعران راه نابغه را در پیش گرفتند و شعر وسیله ای شد برای کسب مال آن هم به صورت خواهندگی. و شعر جنبه اشرافیت گرفت و از مردم و زندگی مردم دور شد^۲.

بر اساس مطالب فوق الذکر می توان گفت که تطور مدح از شروع که در دوره ی جاهلیت با امرؤالقیس و نابغه الزببانی شروع شد و حالت تکسب و در آمد داشت کم رنگ و بوی اخلاقی گرفت و مدح به سمت و سوی اخلاق و سجایای اخلاقی رفت . یکی از این شاعران در دوره ی جاهلیت زهیر بن ابی سلمی بود . که مدحش در این زمینه معروف است.

۱- فاخوری، حنا، تاریخ ادبیات زبان عربی، ترجمه عبدالحمید آیتی، تهران، توس، ۱۳۶۱، ص ۹۷.

۲- تاریخ ادبیات عرب، دکتر اکبر بهروز، انتشارات دانشگاه تبریز ۱۳۵۹، ص ۶۶.

۱-۱- شخصیت زهیر:

زهیر بن ابی سلمی ربیعہ از قبیلہ مزینہ و مزینہ از مضر است . مادرش غطفانی بوده است، لذا در نزد حکیم عاقل و ثروتمند و زمین گیر غطفان بنام بشامہ ی شاعر کہ دایی پدرش بود، مانند شاگرد ناپدرش اوس بن حجر پیشوای مکتب شعری مضر ی اوسی شدہ و طریقه او را دنبال کردہ و بعد ملازم یکی از بزرگان بنام هرم بن سنان گشته است. زهیر در زمان جاهلیت بہ عنوان مردی بزرگ و حلیم و ثروتمند مشہور بودہ و در سال ۶۲۷ م در ۹۷ سالگی در گذشتہ و عمر خود را در حلم و دلسوزی و حق جویی و خیر خواهی و دیانت بہ سر بردہ است.^۱

۱-۲- شعر زهیر در اصطلاح جامعہ

زهیر بہ اصلاح جامعہ قبیلگی سخت مشتاق است. ہر کس را کہ عمل خیر کند و در استواری رشتہ های صلح در میان مردم کوشش روا دارد، دوست می دارد. گمراہان را اندرز می دہد تا از گمراہی باز آیند . از این رو شعرش رنگ اصلاح دارد. مثلاً در ادبیات زیر نصایح خود را بہ طرفین خصومت متوجہ می سازد تا مبادا دیگر آتش فتنہ را بر افروزد.

و ذبیان «هل أقسمتم کل مقسم^۲؟»

ألا ابلغ الاحلاف عنی رسالہ

لیخفی و مہما یکتم اللہ یعلم!

فلا تکتمن اللہ ما فی صدورکم

لیوم الحسب، او یجعل فینقم!

یوخر، فضع فی کتاب فیدخر

- پیام مرا بہ زیبان و ہم پیمانانش برسان کہ آیا نہ شما ریویدید کہ سوگند خوردید در صلح پایدار بمانید

پس از پیمان سر بر تافتید.

- اندیشہ ناپاک خود را از خدا در دل پنهان مسازید کہ ہر چہ را در دل پنهان دارید خدا بہ آن

آگاہست.

۱- تاریخ ادبیات عربی- از دورہ جاهلیت تا عصر حاضر- استاد احمد ترجانی زادہ- ناشر دانشگاه آزاد اسلامی تبریز ۱۳۷۰، ص

۴۷-۴۸.

فاخوری- حنا- تاریخ ادبیات زبان عربی- ترجمہ عبدالحمید آیتی- تہران توس ۱۳۶۱، ص ۱۱۴.

۲- حنا الفاخوری، پیشین، ص ۱۱۵.